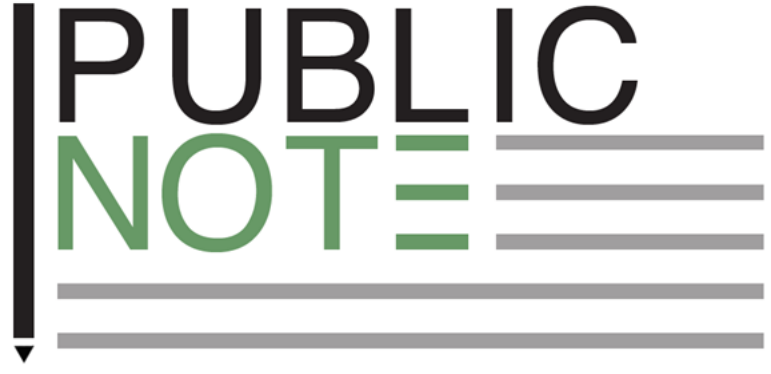

Kunstmatige intelligentie vraagt om een maatschappelijke afweging

Bart Haagsma

VNO-NCW stelt in het rapport ‘AI voor Nederland’ dat wij achterlopen op andere landen in kunstmatige intelligentie. Maar wat zij achterlopen noemen, is het zorgvuldig overwegen van een technologie die de samenleving kan veranderen - ten goede en ten slechte. Ik pleit ervoor dat beleid om AI niet alleen moet draaien om economisch gewin, maar ook om maatschappelijke kansen en bedreigingen. Hierbij moeten we ons laten inspireren door maatschappelijke organisaties die onderzoek doen naar technologieën als AI.

Key words: AI, Artificial Intelligence, maatschappelijk middenveld

Als student in sociale wetenschappen bekijk ik met gemengde gevoelens een verschijnsel als kunstmatige intelligentie. Ik ben persoonlijk gefascineerd door de vele mogelijkheden van deze technologie. Voor mij was dat dan ook een grote motivatie om een halfjaar in San Francisco te wonen om het hart van technologische ontwikkeling van nabij te zien in Silicon Valley. Anderzijds bevroop me ook het gevoel dat ontwikkelingen in die regio snel wereldwijd invloed zouden hebben, zoals vele uitvindingen van Californische ingenieurs al hebben gedaan. De vraag is dan of die invloed positief of negatief gaat uitpakken. En hoe zit het met mijn sociaalwetenschappelijke vaardigheden? Zijn die straks niet overgenomen door een slimme machine, en had ik dan toch kunstmatige intelligentie moeten studeren?

De recente publicatie van VNO-NCW over kunstmatige intelligentie wakkert mijn angsten verder aan. Nederland loopt achter op dit gebied, zo stelt de werkgeversorganisatie. Een tekort aan technisch geschoolden en de alsmaar toenemende concurrentie van het buitenland brengt onze welvaart in gevaar, als we nu niets doen. Maar moeten wij wel in dat scenario meegaan?

Wat heeft VNO-NCW gepubliceerd?

VNO-NCW heeft in oktober 2018 het rapport 'AI in Nederland'¹ gepubliceerd, in samenwerking met TopTeam ICT, ICAI, NWO en TNO, met ondersteuning van The Boston Consulting Group en DenkWerk. Onder de noemer AINED beschrijven zij hoe Nederland ervoor staat als het gaat om kunstmatige intelligentie, of Artificial Intelligence (AI) en pleiten zij voor een nationale strategie omtrent deze technologie. Dit rapport is het startschot van het verder uitwerken en uitvoeren van beleid omtrent AI. AI wordt in het rapport gedefinieerd als "het deel van de informatica dat zich richt op systemen die functies uitvoeren die we normaal gesproken associëren met het menselijk brein, zoals, leren, omgaan met onduidelijkheid, problemen oplossen, emoties herkennen en zelfs creatief zijn." In andere woorden: kunstmatige intelligentie is niet alleen het automatiseren van werkzaamheden als administratie, maar ook abstracte werkzaamheden zelfstandig laten uitvoeren door software. Problemen oplossen en creatief zijn klinkt al vergelijkbaar met wat ik als student doe - ook dat gebied kan dus wellicht door AI worden overgenomen.

Nederland presteert ondermaats als het gaat om AI, aldus AINED. Volgens deze organisaties weet Nederland de

mogelijkheden van AI nog onvoldoende te benutten, en brengt dat onze welvaart en internationale concurrentiepositie in gevaar. In een wereld waar andere landen volop inzetten op deze technologie, is het volgens de auteurs de 'enige optie' om de toekomst van Nederland veilig te stellen. Volgens de auteurs is er namelijk sprake van een winners take all-effect als het aankomt op AI. Een hele lijst landen is Nederland voorgegaan in het formuleren en uitvoeren van een nationale AI-strategie. China heeft zijn ambitie om wereldleider op dit gebied te zijn, en nabijere landen als Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië zijn bezig om op allerlei vlakken deze technologie te benutten. In dit 'geweld', zoals de auteurs het beschrijven, loopt Nederland het risico veel te verliezen. Zonder een strategie verplaatsen AI-bedrijven hun onderzoek en innovatie naar andere landen. Buitenlandse bedrijven zullen met hun technologie de Nederlandse markt veroveren, aangezien data en diensten niet aan de landsgrenzen van Nederland zijn gebonden. En, zo stelt het rapport, "De vraag hoe lang Nederlandse bedrijven nog eigenaar zijn van hun kernprocessen is een existentiële. Wanneer de kernprocessen van organisaties informatieverwerkend zijn, kan een derde partij met toegang tot deze data een alternatief model daarvoor ontwikkelen [...] Door AI-gedreven disrupties kunnen plots van buiten komen." Oftewel, niet inzetten op AI zou

zo maar het bestaan van verschillende organisaties kunnen bedreigen. Let u op, lezer? Het gevaar kan plotseling toeslaan.

AI als onvermijdelijk?

Er zijn twee simpele maar effectieve argumentstructuren te onderscheiden in het angstaanjagende verhaal van AINED. Allereerst wordt ons ingepeperd dat niets doen geen optie is; door het grensoverschrijdende karakter van AI komen Nederlandse bedrijven in gevaar wanneer wij geen grip hebben op deze technologie. De andere sterke boodschap is dat de rest van de wereld allang bezig is met het benutten van deze technologie, en dat een dergelijke wereldwijde beweging niet te stoppen is². Na het lezen van dit rapport kan je dan ook niets anders concluderen: we móeten er nu mee aan de slag, net zoals de rest van de wereld.

Het lijkt alsof we helemaal geen keuze meer hebben. Met het geweld van AI is er maar een optie: zelf vechten, en vol inzetten op de ontwikkeling van deze technologie. Het helpt dat de auteurs een waslijst aan aanbevelingen hebben, die natuurlijk goed aansluiten bij hun eigen behoeften.

De keuze voor dit soort type argumenten slaat een gesprek over AI compleet plat. Zolang we een nieuwe ontwikkeling als noodzakelijk en onontkoombaar zien, zijn we gedwongen mee te gaan in de probleemdefinitie en voorgedragen oplossingen van AINED. Het zal zeker zijn dat Nederlandse bedrijven concurrentie zullen ervaren door anderen die door AI een effectievere of efficiëntere organisatie neerzetten. Maar het probleem bij dit type argumenten is dat het onze keuzevrijheid ontnemt. Wat de opkomst van AI nodig heeft is niet een gesloten argumentatie die alleen maar tot de aanbevelingen in dit rapport leidt, maar een open gesprek over de betekenis van deze technologie voor de maatschappij.

Als we door deze angsten heen prikken is er nog een gapend gat in de argumentatie van dit rapport. Als we dieper graven dan 'welvaart' in het algemeen, is AI dan wel een technologie die de maatschappij ten goede komt? Om hier achter te komen hoeven we alleen maar naar een regio te kijken waar die technologie al veel meer de economie en maatschappij beïnvloed heeft: Silicon Valley.

We zijn niet zo slim als Silicon Valley - en dat is maar goed ook

Het Mekka voor AI-geïnteresseerden is natuurlijk deze vallei. De regio in het zuiden van de Baai van San Francisco huist de grootste technologiebedrijven van de wereld; onder andere Google, Facebook en Apple hebben haar hoofdkwartier in dit gebied. Samen met de kennisoutput van de Stanford-universiteit en het geld van *venture capitalists* vormt dit een drie-eenheid die zorgt voor de technologische ontwikkelingen die de wereld fascineren. Ingenieurs van over de hele wereld trekken naar Californië en geven ons de technologische wonderen van vandaag: de nieuwste smartphone, de snelste online diensten en de zelfrijdende auto. Allemaal hedendaagse technologieën die sterk leunen op het zelflerend vermogen van software.

Deze technologische bezigheden zijn niet zonder gevolgen voor de regio gebleven. De Bay Area is een van de meest welvarende gebieden van de Verenigde Staten. De economie van deze regio is groter dan die van Nederland, op minder dan de helft van ons landoppervlakte³. De slimste en rijkste mensen van de wereld zetten zich hier in voor de technologische vooruitgang van de wereld.

Niet alleen gadgets, maar ook maatschappelijke vooruitgang is het doel van de techneuten van Silicon

Valley. Social media geeft een stem aan stemlozen, de zelfrijdende auto belooft een vermindering in verkeersdoden en vele andere uitvindingen beloven ons op een manier een betere maatschappij.

Ondanks al die vernuftigheid lukt het de techneuten niet om de leefbaarheid van hun eigen regio te verbeteren. Huizenprijzen in dit gebied zijn astronomisch, en horen tot de duurste ter wereld³. Dit leidt ertoe dat personen die niet werkzaam zijn in de techsector - leraren, schoonmakers, en anderen - nauwelijks kans hebben om hier te wonen. Toen ik in San Francisco woonde wandelde ik elke ochtend van Hayes Valley, een van de rijkste buurten, naar het centrum voor mijn werk. En elke ochtend passeerde ik de vele daklozen die door groeiende economische ongelijkheid op straat zijn beland. San Francisco, de woonplaats van vele werknemers van Silicon Valley, heeft de op een na hoogste populatie van daklozen in de VS, na de stad New York⁴. Klaarblijkelijk is de welvaart van technologische vooruitgang niet voor iedereen weggelegd.

Met al haar technologische vooruitgang op het gebied van AI is Silicon Valley verre van de ideale maatschappij om

in te leven. Ik was na mijn terugkeer in Nederland extra dankbaar voor een relatief egalitaire samenleving, waar we niet halsoverkop technologische vooruitgang nastreven maar ook oog hebben voor de samenleving

om ons heen. Nu is het zo dat de auteurs van het rapport niet compleet blind zijn voor eventuele negatieve gevolgen van AI. De auteurs hebben het over het nadenken over privacy en ethische grenzen als het aankomt op AI. Maar voor zij hun denkbeelden in een genuanceerd daglicht zetten, stellen zij wel de komst van AI, met al haar gevolgen, als onontkoombaar.

De Nederlandse samenleving is niet gebaat bij het blindelings proberen in te halen van andere regio's, zoals Silicon Valley. Onze bijdrage vinden we niet in de grote hoeveelheden kapitaal, maar in de zorgvuldige manier waarop wij dit soort nieuwe ontwikkelingen op waarde inschatten. Onze grootste kracht ligt niet in de handen van grote techbedrijven, maar in onze maatschappelijke organisaties.

De kracht van Nederland: het maatschappelijk middenveld

Het is alweer een tijd geleden, maar ik herinner me het nog goed: een aflevering Zomergasten met Marleen Stikker.

Onze grootste kracht ligt niet in handen van grote techbedrijven, maar in onze maatschappelijke organisaties

Op 12 augustus 2018 was zij te gast, internetpionier en oprichter van Waag Society. Stikker stipte in haar gesprek met Janine Abbring meerdere gespreksonderwerpen aan over de rol van technologie in de samenleving. De macht van Google, de ideologie van Silicon Valley en de begindagen van het internet: het waren eyeopeners voor me. En die inzichten zijn niet beperkt tot de aflevering van Zomergasten; met haar organisatie Waag laat Stikker op een kritische manier mensen kijken naar de relatie tussen mens, technologie en kunst.⁵ Via doe-het-zelf projecten van Waag worden maatschappelijke en ecologische opgaven scherp onder de loep genomen. Met burgers, instanties en overheden werkt Waag samen om “technische emancipatie te stimuleren en democratisering van technologie vorm te geven.” En via educatieve programma’s weet deze organisatie vele mensen een kritische blik te ontwikkelen ten aanzien van technologie. Niet alleen Waag is actief op dit gebied. Tijdens mijn studie heb ik kennis mogen maken met SETUP, een Utrechtse stichting die onderzoek doet naar de impact van technologie op de samenleving⁶. Via hun projecten heb ik met eigen ogen gezien hoe op een creatieve wijze mensen bewust werden gemaakt over de mogelijkheden en grenzen van technologie. Een voorbeeld daarvan is de Nationale Verjaardagskalender⁷: via data die openbaar beschikbaar is werden de verjaardagen van miljoenen Nederlanders geïndexeerd. Met extra data werden zelfs cadeausuggesties gedaan, doordat getraceerd kon worden wat iemands hobby’s en interesses waren. Een speelse manier van mensen confronteren met de persoonlijke data die op het internet rondzwervt. Precies die data die AI nodig heeft om meer te leren van de wereld om het heen. Waag en SETUP zijn voorbeelden van ons krachtige maatschappelijk middenveld: open organisaties die op een kritische wijze durven kijken naar de uitdagingen van deze tijd. Naast deze kritische houding werken deze organisaties ook aan de waarde van AI, door na te denken over een democratische en sociale wijzen om AI te gebruiken. Met deze onderliggende assumptie: keuzes over AI maken we zelf.

En wat zegt het rapport van AINED over het maatschappelijk middenveld? Ik zie helaas weinig van waarde in hun stuk terug. De auteurs constateren vooral een maatschappelijke discussie over ethische en juridische grenzen van AI. In plaats van deze discussie op waarde in te schatten, probeert AINED een discussie te vermijden door erop te wijzen dat netto geen banen verloren gaan door AI. Het opvangen van andere negatieve maatschappelijke bijeffecten wordt gezien als een taak voor de overheid, door middel van regulering; maar zeker ook niet te veel, en de auteurs beargumenteren dat de overheid vooral niet op de rem moet staan. De rol van

democratie, de gevolgen van AI voor machtsverhoudingen en andere maatschappelijke overwegingen worden niet genoemd.

Het is een nogal amoreel standpunt om AI als een gegeven te beschouwen, een investeringsstrategie noodzakelijk en negatieve effecten als het probleem van anderen. Wanneer VNO-NCW weer een rapport coproduceert, zouden zij er goed aan doen een bredere maatschappelijke blik te krijgen dan alleen het streven naar welvaart en een gunstige concurrentiepositie. Alleen een holistische blik op nieuwe technologie geeft ons de mogelijkheid om hier als samenleving echt beter van te worden. Dat betekent dat we op andere opbrengsten moeten gaan richten dan alleen economisch gewin, zoals het verbeteren van publieke diensten of het expliciet helpen van achtergestelde groepen.

Niet Prometheus, maar Koning Midas

In het rapport staat dat Artificial Intelligence de ‘hedendaagse Prometheus’ is. Prometheus is een mythisch figuur die ooit de technologie van het vuur maken van de Griekse goden stal, en het aan de mensheid gaf. De mens was vanaf toen in staat om wilde dieren van zich weg te jagen, en om zich te ontwikkelen tot de beschaafde wezen die we nu zijn. Prometheus heeft voor zijn hoogmoed wel een ultieme prijs betaald: hij werd vastgeketend aan een berg in de Kaukasus, waar elke dag zijn lever eruit werd gepikt door een gier. Elke nacht groeide zijn lever weer aan.

Het is maar zeer de vraag of de strategie van AINED ons verlichting brengt. Ervaring uit andere regio’s leert dat voornamelijk inzetten op economische voordelen van technologie niet de sleutel is tot een prettige, leefbare maatschappij. Nederland moet het juist hebben van een krachtig maatschappelijk middenveld, ondersteund door een overheid die verder kijkt dan economisch gewin.

In plaats van Prometheus, had AINED naar een andere Griekse mythe mogen kijken: die van Koning Midas. Midas kreeg ooit de gave van de goden dat alles wat hij aanraakte in goud veranderde. Compleet in zijn nopjes veranderde hij al zijn rozen in zijn tuin in goud. Pas toen het eten wat hij wilde verorberen ook in goud veranderde, kreeg hij spijt. Na zijn smeekbede aan de goden draaiden zij Midas’ gave terug.

De gouden belofte van AI moet voorzichtig worden benaderd. In ons geval is er geen genade van goden om op terug te vallen.

Referenties

1. AINED (2018, oktober). *AI voor Nederland*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via https://www.vno-ncw.nl/sites/default/files/aivnl_20181106_0.pdf
2. AINED gebruikt hierbij de progressieve tegenhangers van de *futility thesis* en de *jeopardy thesis*, uit Hirschman, A. O. (1991). *The rhetoric of reaction*. Harvard University Press.
3. Bay Area Council Economic Institute (n.d.). *Bay Area GDP Watch 2016*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via <http://www.bayareaeconomy.org/bay-area-gdp-watch/>
4. Sze, K. (2016, 29 juni). Data shows San Francisco has second highest homeless population in United States. *ABC7 News*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via <https://abc7news.com/news/data-shows-sf-has-2nd-highest-homeless-population-in-us/1407123/>
5. Waag (n.d.). *Over ons*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via <https://waag.org/nl/over-ons>
6. SETUP (n.d.). *Over ons*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via <https://www.setup.nl/over>
7. SETUP (n.d.). *De Nationale Verjaardagskalender*. Geraadpleegd op 28 augustus 2020, via <https://www.setup.nl/research/2016/de-nationale-verjaardagskalender>